

Πάει παραπάνω. «Πατέρα! νὰ κι ἄλλος διάολος».

— «Τὸ ξέρω, παιδί μου», λέει ὁ πατέρας.

— «Πατέρα, νὰ κι ἄλλος διάολος!»

Βλέπει ἀπὸ δῶ, βλέπει ἀπὸ κεῖ τὸ παιδί.

Πᾶνε σ' ἓνα ξενοδοχεῖο γιὰ νὰ φᾶνε. Ἐκεῖ ποὺ φάγανε τοῦ λέει ὁ πατέρας. «Παιδί μου, μὴ ντροπιαστῆς νὰ μοῦ πῆς, τί σ' ἀρέσει σ' αὐτὸ τὸν κόσμο».

«Πατέρα! μ' ἀρέσει ὁ διάολος», εἶπε τὸ παιδί.

Τῆς λαϊκῆς διηγῆσεως ταύτης, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ εἶχε τύχει εὐρύτερας ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπεξεργασίας διὰ τῆς προσθήκης εἰς αὐτὴν θεματικῶν στοιχείων ἐκ τῶν περὶ τὸν διάβολον καὶ τὴν γυναῖκα παραμυθιακῶν καὶ εὐτραπέλων διηγῆσεων, ὁπότε πλέον θὰ καθίστατο δυσδιάκριτος, ἡ ἀρχικὴ πηγὴ αὐτῆς εἶναι τὸ γνωστὸν λογοτεχνικὸν ἔργον τοῦ Ἰωάννου Κονδυλάκη, «Ὁ Πατούχας».

Β΄.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΜΕΓΑΝΗΣΙ ΛΕΥΚΑΔΟΣ (1·15 ΙΟΥΛΙΟΥ 1958)¹

ὑπο ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ

Τὸ Μεγανήσι, γνωστὸν ἐπισήμως καὶ ὡς Τάφος, κεῖται νοτίως καὶ ἀνατολικῶς τῆς νήσου Λευκάδος, ἀποτελεῖ δὲ μετὰ τῆς ἐτέρας νησίδος Καλάμου οἰονεὶ γέφυραν πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἀχαρνανίαν. Εἶναι ἡ μεγίστη μετὰ τῶν νησίδων Σκορπιός, Σκορπίδι, Σπάρτη, Τσόκαρι, Χελώνι καὶ Μαδουρὴ τοῦ Λευκαδίου ἀρχιπελάγους ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομά της. Εἶναι πιθανώτατα ἡ Ὀμηρικὴ Τάφος (Ὀδυσσ. α, στ. 103 - 5, 180 - 7 καὶ 264), ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὀμιλοῦν μεθ' ὑπερηφανείας διὰ τοὺς ἀρχαίους βασιλεῖς τῆς νήσου Πτερέλαον καὶ Μέντην, δεικνύοντες σχετικὰ ἀρχαιολογικὰς τοποθεσίας, ἀπεικονίζον δὲ τούτους καὶ εἰς τὰς σφραγίδας τῶν Κοινοτήτων των.

Ἡ νῆσος ἔχει ἔμβαδὸν 24 τετραγ. χιλιομέτρων, εἶναι πλατυκέφαλος καὶ μονοσκελῆς, πολύκολπος εἰς τὸ βόρειον τμήμα καὶ βραχώδης εἰς τὸ νοτιοδυτικόν, ὄρεινὴ καὶ ἄγονος κατὰ τὸ μῆκος αὐτῆς, καλλιεργεῖται ὁμως καὶ εἶναι πλήρης ἐλαιοδένδρων εἰς τὸ πλατὺ τμήμα της.

Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἔχουν συγκεντρωθῆ οἱ 2.800 κάτοικοι τῆς νήσου, οἰκοῦντες εἰς τρεῖς ἰσοπληθεῖς κοινότητες, τὸ Βαθύ, πρωτεύον ἐπίγειον εἰς τὸν ὀμώνυμον κόλπον· τὸ Σπαρτοχώρι, ἄνωθεν ἐτέρου κόλπου δυτικώτερον, καὶ τὸ Κατωμέρι, εἰς τοὺς ὑπερθεν τοῦ Βαθέος λόφους. Αἱ κοινότητες αὗται ἀπετέ-

¹ Ἡ ἀποστολὴ αὕτη ἐγένετο συμφώνως πρὸς τὴν ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὑπ' ἀριθμ. 36794 τῆς 17 Ἰουνίου 1958.

λουν μέχρι τοῦ 1912 τὸν «Δῆμον Ταφίων», τοῦ ὁποῖου τὰ σφζόμενα μητρῶα χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1838.

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου, γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μεγανησιῶτες*, κατὰ δὲ τοὺς συνοικισμοὺς αὐτῶν: *Βαθυσάνοι*, *Σπαροχωρῆτες* καὶ *Κατωμερῆτες*, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ δὴ τὴν ἐλαιοκαλλιέργειαν, συνδυάζοντες πάντοτε ταύτην μὲ τὴν ἀλιείαν καὶ τὴν ναυτιλίαν. Καλλιεργοῦν ἐπίσης τὴν ἄμπελον, ἥτις ὅμως ὀσημέραι περιορίζεται, σπείρουν ἐλάχιστα δημητριακὰ καὶ φυτεύουν ὀπωροφόρα. Γενικῆ σχεδὸν εἶναι, ἀλλὰ πτωχή, καὶ ἡ οἰκόσιτος κτηνοτροφία.

Ἡ ἔλλειψις πλήρους ἀμαξιτοῦ δρόμου καὶ αἱ μικραὶ σχετικῶς ἀποστάσεις ἔχουν κρατήσῃ τὸν ὄνον κύριον μεταφορικὸν μέσον, πάντες δέ, ἀλλὰ ἰδίᾳ αἱ γυναῖκες, καταπονοῦνται εἰς τὰς καθημερινὰς μεταφορὰς καὶ πεζοπορίας.

Ἡ ὕδρευσις γίνεται ἐκ δεξαμενῶν, διότι τὰ ἐλάχιστα ὑπάρχοντα φρέατα δὲν παρέχουν πόσιμον ὕδωρ, γραφικὸν δὲ εἶναι πάντοτε τὸ θέαμα τῶν εὐσταλῶν γυναικῶν τῆς νήσου, αἵτινες μὲ τὰς διατηρουμένας τοπικὰς ἐνδυμασίας τῶν μεταφέρουν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν τὰ ποικίλα ὕδροφόρα σκευή.

Ἡ ἐλαιοπαραγωγή τῆς νήσου ὑπολογίζεται κατὰ μέσον ὄρον εἰς 20.000 ὀκάδας κατ' ἔτος, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐναλλαγῆς τῆς «σοδειᾶς» ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος.

Ὡς ἀλιεῖς οἱ κάτοικοι τοῦ Μεγανησίου θεωροῦνται ἐκ τῶν ἰκανωτέρων τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ εἴτε ἐργάζονται εἰς ἰδιόκτητα πλοιάρια καὶ τράτες, εἴτε προσλαμβάνονται εἰς τοὺς ἀλιευτικὸς στολίσκους τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Ἴαστακοῦ. Οἱ ἴδιοι φθάνουν ἀλιεύοντες μέχρι Ζακύνθου, Κατακόλου καὶ Μεσολογγίου. Ἐργάζονται δὲ καὶ ὡς πληρώματα εἰς ἐμπορικὰ ἐφοπλιστικὰ πλοῖα.

Ἄρκετοὶ τῶν κατοίκων ἔχουν μεταναστεύσει παλαιότερον εἰς Ἄμερικήν, Καναδᾶν, Αὐστραλίαν καὶ Ἀφρικήν, ὁπόθεν καὶ ποσὸν τι συναλλάγματος εἰσέρχεται εἰς τὴν νῆσον.

Ἡ ἐκπαίδευσις ἀσκεῖται εἰς τρία δημοτικὰ σχολεῖα μεικτὰ, ἄρκετοὶ δὲ τῶν ἀποφοιτῶντων συνεχίζουν τὰς γυμνασιακὰς τῶν σπουδᾶς ἐν Λευκάδι.¹

Ἡ συγκοινωνία μετὰ τῆς Λευκάδος ἐκτελεῖται καθημερινῶς διὰ βενζινοπλοίου, τὸ ὁποῖον χρειάζεται 1.30' τῆς ὥρας διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν (Ἄγ. Μαύραν), ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἡ νησίς.² Λόγω τῆς ἀποστάσεως ταύτης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν αὐτοτελῆ νησιωτικὴν ὑπόστασιν τοῦ Μεγανησίου, οἱ κάτοικοι αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ συγγέωνται κατὰ πάντα πρὸς τοὺς λοιποὺς Λευκαδίους.

¹ Κρατικοὶ ὑπάλληλοι κατογόμενοι ἐκ Μεγανησίου ὑπολογίζονται σήμερον περὶ τοὺς εἴκοσι, ἐξ ὧν εἰς δικαστικὸς, δύο καθηγηταὶ καὶ δύο ἀξιωματικοί.

² Ἐδνηχῶς ἀπὸ τοῦ 1958 προσεγγίζει τακτικῶς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βαθέος τὸ ἐκ Πειραιῶς ἢ Κερκύρας προερχόμενον ἐβδομαδιαῖον πλοῖον τῆς γραμμῆς.

Ἡ λαϊκὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ Μεγανησίου παρουσιάζουν ἰδιοτυπίας, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἕνεκα τῆς ἀπομεμονωμένης αὐτῆς θέσεως τοῦ τόπου (στερουμένου οἰουδήποτε μηχανικοῦ νεωτερισμοῦ), ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς γειτνιασεως αὐτοῦ μετὰ τῆς νοτίας Ἀκαρνανίας καὶ τῶν ἐγγύς Ἰονίων νήσων, ἐκ τῆς ὁποίας παρουσιάζει σύνθεσιν τινα ἑπτανησιακοῦ καὶ ἠπειρωτικοῦ — ἑλλαδικοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ κάτοικοι εἶναι κατὰ βάσιν ἑπτανήσιοι, ἄποικοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ Λευκάδος ἢ καὶ Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ Ἀκαρνανῆς, καὶ ὁμιλοῦν νότιον γλωσσικὸν ἴδιωμα μετὰ βορειῶν ἐπιδράσεων.¹ Αἱ γυναῖκες ἐνδύονται τὴν Λευκαδίαν ἀμφίεσιν, ἧτις συνδυάζεται καὶ μὲ στοιχεῖα Ἀκαρνανικά. Εἶναι ὅλοι περισσότερο νησιῶται ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς τῆς Λευκάδος, ἐπειδὴ ταξιδεύουν διαρκῶς καὶ ἐπειδὴ ἔρχονται εἰς συχνότεραν ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑπτανησίων.

Εἰς τὴν νῆσον κατέφυγον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ὡς φυγάδες ἢ ἐξόριστοι, ἄλλοι Ἕλληνες ἐκ διαφόρων μερῶν, γνωστοὶ δὲ ἀξιόλογοι στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος ἢ τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας μετέβαινον ἐκεῖ καὶ συνεσκέπτοντο ἢ ἀνασυνεκροτοῦντο. Ἱστορεῖται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐνετικῆς κυριαρχίας ἦλθον εἰς Μεγανῆσι Χῖοι πρόσφυγες, περὶ τὸ 1716, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ διοίκησις ἔδωσε κτήματα (τὰ «Χιώτικα» εἰσέτι λεγόμενα), καὶ τὰ ὁποῖα οὗτοι εἴτε ἐκράτησαν μέχρι σήμερον, εἴτε τὰ ἐξεχώρησαν εἰς τοὺς ἐντοπίους, ὅτε μετώκησαν εἰς Λευκάδα.²

¹ Σημειῶνω μερικὰς χαρακτηριστικὰς λέξεις καὶ ἐκφράσεις των: ἄρισε (= ἄρχισε), ἄρισάμε (= ἄρχισαμε), ἀδρόσιος (= ἀδρόσιος, ἀδρόσιοςτος), ἀποξεράθ' κε (= ἀποξεράθηκε), ἀγούρα (= οἰανός, σημάδι φρ καλὸ ἀγούρι), ἀντροένο (= ἀντρόγυνο), ἀρχ' νᾶνε (= ἀρχινᾶνε), ἡ γιώρα (= ἡ ὄρα), τῆ γατός (= τῆς γάτας), ἡ ἄρη (= γύρη τοῦ λουλουδιοῦ), Δεσσαρία (= Βησσαρία), ἐλεγγόντουνε (= ἐλέγετο), ἐζήγανε (= ἐξοῦσαν), ἔτανε (= ἦταν), ἐκειός (= ἐκεῖνος), ἔγγια (= ἦγγιζα), ἐβαράνε (= ἐβαροῦσαν), ἐφύβγανε (= ἔφυγαν), ἐβῆκε (= ἐβῆκε), ἐπίραε (= περνοῦσε), ἐπίνιξε (= ἐπίνιξε), ἐφορούγανε (= ἐφοροῦσαν), ἐπλέανε (= ἐπλέκανε), ἔπια (= ἔπια, ἦπια), ἐκατήφερε (= ἐκατάφερε), ἦτονε (= ἦταν), ἦμαστοῦνε (= ἦμεθα), ἦβλεπα (= ἔβλεπα), θελός (= θολός), θέλιτε (= θέλετε), τὰ καρβοσάσα (= καρβοσασία), κεράνε (= κερινᾶνε), καρφωσά (= ἡ ραψιά), κολατοό (= κολασιό), μοῦ κᾶζει (= νομίζω), κουνιά (= ἡ κούνια), λαός (= λαγός), λιανορώι (= σταφύλι λιανόρωγο), λίμη (= λίμνη), μυδαλιά, μύδαλο (= μυνδαλιά...), μεράζω (= μοιράζω), μοιρασά (= μοιρασιά), μὲ μίνια (= μὲ μία), τῆ μερός (= τῆς ἡμέρας), νυφ' κιάτ'κος (= νυφιάτικος), ξαστόσησα (= ξαστόγησα), ξαφ'κᾶ (= χρυσαφικά), πουγάδι (= πηγάδι), περώ (= περνώ), πό 'πῆς (= ποῦ πῆγες), πότα (= πότε), Ποροάνος (= Ποροσιάνος), πῆκανε (= ἦπιανε), πρόγκες (= πρόκες), συμφωνάανε (= συμφωνοῦσαν), σοῦμε (= σειοῦμε), σταμένος (= στημένος), σπάος (= σπάγγος), σκοροπάω (= σκορῶ), σκιά (= συκιά), τοῦ τραπεζοῦ (= τραπεζιοῦ), τρουγᾶνε (= τρυγᾶνε), τεπί (= ταψί), τραγ'δᾶνε (= τραγουδοῦν), τραούδι (= τραγούδι), τίς εἶπε (= τοὺς εἶπε), τουφλώνω (= τυφλώνω), φαητά (= φαγητά), φορούγανε (= φοροῦσανε), φορέγεται ἢ ποδιά (= φορεῖται), φεύει (= φεύγει), νὰ φύβγη (= νὰ φύγη) καὶ ἔχουνε φύβγει.

² Βλέπε Ν. Γ. Σβορώνου, Χῖοι πρόσφυγες ἐν Λευκάδι. Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἀμαντον

Στοιχεῖα λαογραφικὰ ἐκ Μεγανησίου ἐλάχιστα ἐφέροντο συλλεγέντα μέχρι τοῦδε. Ἦσαν γνωστὰ εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον συλλογαὶ τινες εἰς χειρογράφα: α) ἡ ὑπ' ἀριθμ. 2089 (ἔτους 1954) τοῦ *Κ. Π. Πάλλου*, φοιτητοῦ τῆς φιλολογίας, ἐκ σελ. 18, περιέχουσα εἰδήσεις τοῦ γάμου καὶ β) ἡ ὑπ. ἀριθ. 2218 (ἔτους 1953) τοῦ *Γ. Θ. Φίλιππα*, δημοδιδασκάλου, ἐκ σελ. 212, κατατεθειμένη εἰς τὸ Ἱστορικὸν Λεξικόν, ἣτις ὅμως περιλαμβάνει ὕλην καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τόπων τοῦ νομοῦ Λευκάδος. Ὑπῆρχεν ἐξ ἄλλου πιθανότης, ὅτι πολλὰ τῶν ἐκ Λευκάδος (ἐν γένει) δημοσιευμένων λαογραφικῶν συλλογῶν περιελάμβανον καὶ εἰδήσεις ἐκ Μεγανησίου, τοῦτο ὅμως οὐδαμοῦ ἐδηλοῦτο. Ἀντιθέτως συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς παραπλανητικόν. Ἔχει δημοσιευθῆ ἐν τῷ *Α΄ τόμῳ* (1909) τοῦ περιοδικοῦ «*Λαογραφία*» (σελ. 308 - 320) συλλογὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ὁ γάμος ἐν Λευκάδι*» ὑπὸ *Εὐσταθίου Γ. Πολίτου*, τελειοφοίτου τῆς φιλολογίας, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας σημειοῦται: «ἐν Μαγνησίᾳ Λευκάδος». Ἀλλὰ χωρίον Μαγνησία δὲν ὑπάρχει ἐν Λευκάδι, τὸ δὲ ἐν *Μαγνησίᾳ* τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένη γραφὴ τοῦ: ἐν *Μεγανησίῳ*, ὡς διεπίστωσα κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου, συναντήσας συνταξιούχον ἤδη τὸν κ. Εὐστάθιον Πολίτην. Οὕτω, πενήκοντα ἔτη μετὰ τὴν δημοσίευσίν της, ἀποσαφηνίζεται ὅτι ἡ καλὴ συλλογὴ αὕτη ἀφορᾷ εἰς ἔθιμα τοῦ Μεγανησίου.

Ἦτο λοιπὸν σκόπιμος ἡ εἰς τὴν νῆσον ταύτην μετάβασις μου πρὸς συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου, καὶ ὑπῆρξε λίαν ἀποδοτικὴ ἡ ἐκεῖ ἐργασία μου.

Κατὰ τὸ δεκαπενθήμερον διάστημα τῆς ἐν Μεγανησίῳ παραμονῆς μου (1 - 15 Ἰουλίου 1958) κατέγραψα πλουσιωτάτην καὶ ἀντιπροσωπευτικὴν ὕλην ὄλων τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου, εἰς χειρογράφον ἐκ σελίδων 512, τὸ ὅποιον κατεχωρίσθη εἰς τὸ Βιβλίον εἰσαγωγῆς τῶν Χειρογράφων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ὑπ' ἀριθμὸν 2276. Ἡ συλλογὴ αὕτη περιέχει:

α) Εἰδήσεις: γεωργικοῦ βίου, ἀλιευτικοῦ καὶ ναυτικοῦ βίου, ποιμενικοῦ, κοινων. ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, οἰκοδομίας, τροφῶν, λινουργίας καὶ ὕφαντικῆς, ἐνδυμασίας, δημόδους ἰατρικῆς, οἰκονομικῆς ζωῆς, μετεωρολογίας, λατρείας, ἐθίμων γεννήσεως, γάμου, τελευτῆς, μαγείας, μαντικῆς, προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, παιδιῶν καὶ ἀγωνισμάτων, ἱστορικῶν τοπικῶν γεγονότων, λαϊκῆς τέχνης, λαϊκοῦ θεάτρου, χοροῦ, μουσικῆς κ.ἄ.

β) Κεῖμενα: ἄσματα 175, δίστιχα 68, παραμῦθια 43, εὐτραπέλους διηγήσεις 65, περιπαιγμάτα χωρίων 5, μύθους ζώων 6, παραδόσεις 125, παροιμίας

— ἐξεδόθη ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του — Ἀθῆναι 1940, σελ. 197 - 220. Ὑποπεύω ὅτι τὸ ὄνομα *Σκιώτης*, συχότατον ἐν τῇ νήσῳ, ἔχει προκύψει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐπηλύδων Χίων, οἵτινες εἰς τὴν ἰταλικὴν ἐλέγοντο *Sciotti* (ἢ *Sciotti*) καὶ *natione Sciota* (βλ. ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1752 ἐν τῇ ὡς ἄνω μελέτῃ).

300, αινίγματα 25, έπωδάς 12, εὐχάς - ἄρας - χαιρετισμούς 40, τοπωνύμια 200 καὶ ποικίλην γλωσσικὴν ὕλην.¹

Ἐκ τῆς ὕλης ταύτης περισσότερο ἐνδιαφέρουν: α) αἱ τοπικαὶ παραδόσεις, αἵτινες λόγω τῆς νησιωτικῆς φύσεώς των ἔχουν γραφικότητα καὶ ἱστορικὴν σημασίαν· β) τὰ ἔθιμα, ἰδίᾳ τὰ λατρευτικὰ καὶ τὰ γαμήλια, κρᾶμα ἐπιδράσεων νησιωτικοῦ καὶ ἠπειρωτικοῦ βίου· γ) τὰ δημοτικὰ ἄσματα, ἠπειρωτικὰ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ καλῶς διατηρούμενα, καὶ δ) τὰ παραμύθια, ἅτινα ἢ κλειστὴ κοινωνικὴ ζωὴ συγκρατεῖ ἐν συνεχεῖ χρήσει.

Ι. Ἐκ τῶν τοπικῶν παραδόσεων ἄλλαι μὲν ἀναφέρονται εἰς ἥρωας καὶ γεγονότα τοῦ Ὀμηρικοῦ κύκλου (Τάφιοι, Μέντης, Ὀδυσσεύς, Κύκλωπες, σπήλαια), ἄλλαι εἰς τοὺς πειρατὰς (κουρσάρους), ἄλλαι εἰς πολεμιστὰς καὶ γεγονότα τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (Κολοκοτρώνης, Λεπενιώτης, Γρίβας) καὶ ἄλλαι εἰς πρόσωπα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας (Βαλαωρίτης) καὶ τῶν προσφάτων χρόνων τῆς ξενικῆς κατοχῆς (Παπανικολῆς).

Παραθέτω ἐνδεικτικὰς τινὰς τῶν παραδόσεων τούτων.

α'. ἀπὸ τὰς Ὀμηρικὰς.

1. Ἐπίτε καιροῦ ἐπολεμούσανε οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό. Κάθε μέρος εἶχε τὸ βασιλιά του. Ἦταν ἕνας βασιλιάς πὸν τὸν ἔλεγε Μέντε. Αὐτὸς ὁ Μέντε ἐνικήθηκε καὶ ἔδωκε τῆς φυγῆς καὶ ἦρθε ἐδῶ καὶ κατέληξε, καὶ κρύφτηκε στὸ δάσος (τώρα δὲν εἶναι). Τὸν ἀποκλείσανε διὰ θαλάσσης, ἔσωσε τὰ τροφίματά του καὶ δὲ μποροῦσε νὰ ζήσει, καὶ πέθανε μὲ τοὺς ἀυλάτορές του, καὶ εἶπαν τότε τὸ νησί Τάφος. Καὶ τοὺς ἔθαψαν σὶ Ἄναπαντήρια, ὅπου εὐρήκαμε τὰ κόκκαλά τους. (χφ., σελ. 43).

2. Πρὶν μπουῦμε στὸ Σπαρτοχώρι, ἔχει μιὰ βαθειὰ σπηλιά, πὸν τὴ λέμε «τοῦ Κύκλωπα». Εὐρήκανε μέσα ἐκεῖ ἕνα ρομπόλι (= ἄγγειο), ἑφτακόσα πενήντα χρόνια πρὶν Χριστοῦ. Ἐχει κλεισίματα μέσα μὲ πέτρες, ἔχει λόμπο καὶ πηγάδι. Ἐκεῖ ἐμπήκε ὁ Ὀδυσσεύς μὲ τοὺς συντρόφους του καὶ ἐστράβωσε τὸν Κύκλωπα. Ἐχει μιὰ πέτρα μεγάλη μπροστά, πὸν λένε πὸς τὴν ἔβαζε ὁ Κύκλωπας καὶ ἔφραζε τὴν τρῦπα. Ἀπὸ κεῖ πάνω ἔρριξε καὶ τὸ λιθάρι στὸ καῖκι τοῦ Ὀδυσσεά πὸν ἔφενε (χφ., σελ. 317).

β'. ἀπὸ τὰς μεσαιωνικὰς περὶ πειρατῶν:

1. Τοῦ τότε καιροῦ ὁ κόσμος ἔκανε τὰ σπία του καὶ τὴν καλύβα του

¹ Θεωρῶ χρέος μου νὰ ἐξάρω τὸ φιλόξενον καὶ πρόθυμον τῶν κατοίκων, οἵτινες κατενόησαν τὴν σημασίαν τῆς ἀποστολῆς μου καὶ μὲ ἐβοήθησαν εἰς τὴν συγκέντρωσιν καὶ καταγραφὴν τῶν ὡς ἄνω λαογραφικῶν στοιχείων, ἀπὸ τῶν δημοδιδασκάλων καὶ τῶν προυχόντων μέχρι τῶν ἀλιέων, τῶν γεωργῶν καὶ τῶν συζύγων των. Εὐχαριστῶ καὶ τὸν ἐξ Ἀμερικῆς παλινοστήσαντα λόγιον κ. Ἰωάννην Π. Πάλμον διὰ τὴν φιλοξενίαν καὶ τὴν συμπαράστασιν του.

σὲ κρυφὸ μέρος. Ἐδῶ πίσω ἔχουμε τὴν ἐκκλησιὰ τοῦ Ἁγ - Γιαννιοῦ. Ἦταν ἐκεῖ ἕνας παπᾶς, ποὺ γύριζε στὸ Νησί κ' ἔκανε καλὰ (=εὐεργεσίες). Ἦτανε ἱερέας καὶ δάσκαλος, κ' εἶχε μαθητοῦδια. Μιὰ μέρα ποὺ λειτουργοῦσε κ' ἐβγήκε νὰ πῆ τὸ Εὐαγγέλιο, τὰ γένεια του ἄξαφνα ἄσπρισαν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά κ' ἐμαύρισαν ἀπὸ τὴν ἄλλη. Τὰ μαθητοῦδια ἐγέλασαν. — Γιατὶ γελᾶτε, παιδιά; — Γιατί, δάσκαλε, τὰ γένεια σου τὸ ἕνα μέρος ἄσπρισε καὶ τὸ ἄλλο ἐμαύρισε. Αὐτὸς ἐκατάλαβε πὼς ἦτανε σημεῖο, καὶ τοὺς λέει. — Ἐβγαῖτε ὄξου, παιδιά μου, νὰ δῆτε. Ἦτανε θάλασσα ἀντίκρου, βγήκανε τὰ μαθητοῦδια κ' εἶδανε κουρσάρικα καράβια ποὺ ἐρχόντανε. — Γρήγορα νὰ φύγετε, λέει στὰ παιδιά ὁ παπᾶς, καὶ νὰ πᾶτε στὸν Τοῦρλο (ἕνα βουνὸ πρὸ κάτω). Ἐκράτησε μόνο δυὸ μαθητοῦδια μαζί του. Μπήκανε οἱ κουρσάροι νὰ τὸν κόψουνε. «Ἀφήστε με», τοὺς λέει, «νὰ τελειώσω τὴ λειτουργία καὶ μὲ πιάνετε». Τὸν ἀφήσανε. Ὑστερα τοὺς ζήτησε κι ἄλλο χατίρι. Εἶχε ἕνα ἄσπρο ἄλογο: — «Νὰ μ' ἀφήσετε», τοὺς λέει, «νὰ φέρω τρεῖς βόλτες τὴν ἐκκλησιὰ.» Πάλι τὸν ἀφήσανε. Κάνει τὶς τρεῖς βόλτες, ἀρπάζει πάνω στ' ἄλογο τὰ παιδιά καὶ χάνεται ἀπὸ μπρὸς τους. Πᾶει στὸν Τοῦρλο, ἕνα βουνὸ σὰ

Εἰκ. 1. Ἡ λεγομένη «Σπηλιά τοῦ Κύκλωπα».

φρούριο, ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ σκαλώση κανεὶς. Εὐρῆκε καὶ τ' ἄλλα παιδιά κ' ἐμίγανε μέρες πολλές, ὥσπου φύγανε οἱ κουρσάροι. Κ' ἔγραψε πάνω σὲ μιὰ πέτρα.

«Τοῦρλος λαὸν ἐγλύτωσε καὶ πάλιν θὰ γλυτώσῃ.»

Ἀπὸ τότες πολλοὶ καταφεύγουνε στὸν Τοῦρλο σὲ ὦρα ἀνάγκης. Καὶ στὴν κατοχὴ, πολλοὶ ἀνεβήκανε ἐκεῖ πάνω καὶ βρήκανε σωτηρία...¹ (χφ., σελ. 41 - 42). γ'. ἀπὸ τὰς νεωτέρως:

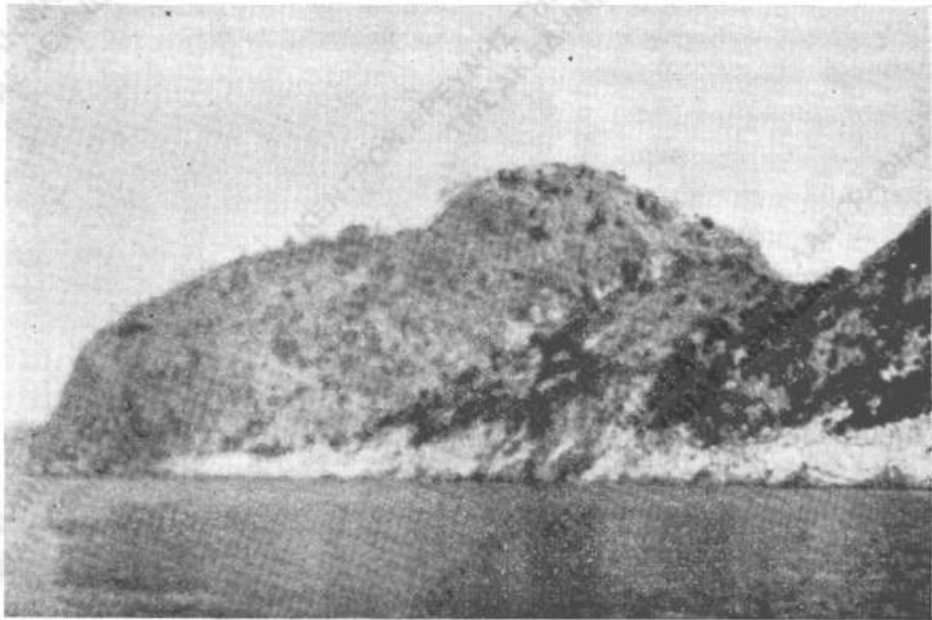
1. Ἐχει δυὸ στεφάνια (= ριζωμένα βράχια) ὄξου ἀπὸ τὸ χωριὸ (τὸ Κατωμέρι), μακρὰ τὸ ἕνα ἀπ' τ' ἄλλο; Τὸ ἕνα τὸ λέγαμε «τοῦ Κολοκοτρώνη τὸ στεφάνι», καὶ πηγαίναμε παιδιά κ' ἀμολάαμε ἀετό. Ἐπέρασε ἀπὸ δῶ ὁ Κολοκο-

¹ Τὸ θέμα τῆς παραδόσεως αὐτῆς φέρεται καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς νήσους.

τρώνης κι' ανέβηκε, λέει, ἐκεῖ και σάλτησε (=ἐπήδησε), και διάβηκε στο πέρα στεφάνι! (χφ., σελ. 161).

2. Ὁ Βαλαωρίτης (ὁ ποιητής) βρισκότανε στο κτῆμα του στη Μαδουρή κ' ἔγραφε τὰ ποιήματά του. Εἶχαμ' ἕναν ποιητὴ (ριμναδόρο) ἐδῶ στο Μεγαλήσι, τὸν Χρυσόστομο Δάγλα, ποὺ δούλενε στο κτῆμα. Ἐπῆγε μιὰ μέρα στο δωμάτιο τοῦ Βαλαωρίτη και τὸν εἶδε σκεφτικό. Τοῦ λέει λοιπὸν μὲ ρίμα:

«Πῶς μὲ θωρεῖς ἀκίνητος, ποῦ τρέχει τὸ μυαλό σου;»

Εἰκ. 2. Τὸ βουνὸ «Τουρόλος» εἰς τὸ νότιον μέρος τῆς νήσου.

Ἄμεσως ὁ Βαλαωρίτης, ποὺ συλλογιζόταν πῶς ν' ἀρχίσῃ τὸ ποίημά του στον Πατριώρη Γρηγόριο, ἄρπαξε τοὺς στίχους αὐτοὺς και τοὺς ἔβαλε στην ἀρχή. Τὸν ἀγκάλιασε μάλιστα τὸ Χρυσόστομο, ἐπειδὴ τὸν βοήθησε ἔτσι, και τοῦ δώρισε ἕνα χτῆμα στη Μαδουρή. (χφ., σελ. 94 - 95 κ. ἀ.).¹

3. Εἶναι μιὰ σπηλιὰ στο πίσω μέρος τοῦ νησιοῦ πρὸς τὴν Ἰθάκη, ποὺ τὴ λέμε «Σπηλιὰ τοῦ Παπαῦ». Ἔχει ὡς 50 μέτρα βάθος και 30 πλάτος. Ἐκεῖ ἐρχότανε και κρυβόταν τὸ ὑποβρύχιο ὁ Παπανικολῆς, τώρα μὲ τοὺς Γερμανοὺς, κ' ἔβγανε κ' ἐχτύπαε τὶς νησοπομπές. Τὴν ξέρανε κ' οἱ Ἑγγλέζοι τὴ σπηλιὰ, ἀπὸ τότε ποὺ κνηνοῦσανε μέσα ἀγριοπερίστερα.» (χφ., σελ. 462).

¹ Ἡ παράδοσις εἶναι πολλαχῶς γνωστὴ εἰς τὴν περὶ τὸν Βαλαωρίτην φιλολογίαν.

Προσθέτω και ἐκ τοῦ ἀλιευτικοῦ βίου τὴν ἐξῆς αἰτιολογικὴν παραδόσιν τῶν ψαράδων, ἣτις ἐξηγεῖ μὲ εὐαγγελικὴν ἀνεκδοτολογίαν τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἐξαθλίωσιν καὶ τὸν ἐκ ταύτης ἄστατον χαρακτῆρα τῶν.

Κάποτε ὁ Χριστὸς ἐρχότανε ἀπὸ ἕνα δρόμο καὶ συνάντησε 10 - 12 ψαράδες (αὐτοὺς ποὺ θὰ ἔπαιρνε μαθητάδες του). Εἶχανε ὁ καθένας ἕνα ματσάκι ψαράκια κρυμμένα πίσω τους. Ὁ Χριστὸς τοὺς χαιρέτησε — αὐτοὶ δὲν ξέρανε πὼς εἶναι ὁ Χριστὸς — καὶ τοὺς ἐρώτησε, ἂν ἔχουνε κανένα ψάρι. Αὐτοὶ λένε. «Διάλε παρ' τὸ 'να πό 'χουμε!» (δηλ. δὲν ἔχουμε κανένα). Ὁ Χριστὸς ὁμως ἤξερε τι ἔχουνε, κ' εἶπε: «Τὴν κἀτάρά μου νὰ ἔχετε.

Προκοπὴ ποτὲ νὰ μὴν κάμετε. Ξυπόλυτοι νὰ ὄσινε (γιὰ νὰ διακρίνονται πὼς εἶναι ψαράδες), κι ὄταν πᾶτε σιὸ δικαστήριον, νὰ χρειάζονται σαράντα ἀπὸ σᾶς, γιὰ νὰ πιάνεται μιὰ μαρτυριά! (Ἀπὸ τότε εἶναι ποὺ δὲν ἔχουμε προκοπὴ, καὶ ποὺ δὲ μᾶς πιστεύει κανείς). (χφ., σελ. 27 - 28).

II. Ἀπὸ τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα, ἰδιαίξοντα εἶναι τὰ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἐορτὰς τοῦ ἔτους τελούμενα, ὅπως τὰ «μπουσμπουρέλια» τῆς 21ης Νοεμβρίου, ἢ προσφορὰ ἀπαρχῶν τῆς 14ης Σεπτεμβρίου, καὶ τὸ «κομμάτι» τοῦ Μ. Σαββάτου. «Ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ θὰ κάμη ὁ παπᾶς τὸ «Ἀνάστα ὁ Θεός», ἀρχίζουνε στὰ σπίτια καὶ σφάζουνε τ' ἀρνί. Τὸ σφάζουνε στὴν ἀλλή, ἐκτὸς ἂν ἔχη κανεὶς λύπη. Ὁ νοικοκύρης ἢ ἡ νοικοκυρὰ μαζεύει σ' ἕνα πιάτο τὸ ζεστὸ αἷμα, κι ἀπὸ κεῖ μὲ μιὰ κεφαλίδα λινάτσα, ποὺ τὴ βουτάει σιὸ αἷμα, παίρνει καὶ σχεδιάζει στὴν πόρτα 4 σταυροὺς: ἀπάνον, δεξιὰ, ἀριστερά, κάτω. Κι οἱ σταυροὶ αὐτοὶ μένουνε ὅλον τὸ χρόνο. (χφ., σελ. 170).

Σημειώνω ἐπίσης ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1886 καθιερώθη ἐν τῇ νήσῳ ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος, μητροπολίτου Λαρίσσης († 1540)¹, ὅστις ἔκτοτε

Εἰκ. 3. Σταυροὶ ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ πασχαλικοῦ ἄμνου εἰς τὴν ἐξώθυραν.

¹ Περὶ τοῦ ἁγίου οὗτου βλ. τὴν μελέτην τοῦ Ν. Α. Bees (Βέης), Prosopographisches

θεωρείται και προστάτης ἅγιος τοῦ Μεγανησίου. «*Εἶχε πέσει εὐλογία τότες στο νησί μας, καὶ κάποιος εἶπε γὰ πᾶνε στοῦ Λουσίκου (τὴν Μονὴν) στὰ Τρίγκαλα καὶ γὰ φέρουν τὴν κᾶρα τοῦ ἁγίου Βησσάριου. Τὴν ἔφεραν κ' ἔγινε λιτανεία ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, κ' ἡ ἀρρώστεια ἔφυγε*». Ἐκτοτε ἐπεκράτησεν ἡ λατρεία του, βραδύτερον δὲ ἐκτίσθη καὶ ἐκκλησία εἰς μνήμην του, εἰς τὸ Βαθὺ (1907), ἣτις ἑορτάζει τὴν 15ην Σεπτεμβρίου. Τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα Βησσάριος καὶ Βησσαρία εἶναι ἤδη συνήθη εἰς τὸν τόπον. Ὡς θαῦμα δὲ περίπου ἀναφέρεται ἡ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου ἐμφάνις μεγάλου ἰχθύος (ζαργάνας) εἰς τὸν λιμένα, ὅστις αὐτοπροσφέρεται τρόπον τινὰ εἰς θυσίαν, καὶ τὸν ὅποιον οἱ κάτοικοι συλλαμβάνουν καὶ τρώγουν. (χφ., σελ. 8, 15 καὶ 45).¹

Ἐπὶ τῶν ἐθίμων κατὰ τὸν γάμον διεπίστωσα ὅτι ἡ παλαιὰ τελετουργικὴ παράδοσις διατηρεῖται σχεδὸν ἀναλλοίωτος, ὡς περιγράφεται ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ ἔκθεσιν τοῦ Εὐστ. Πολίτου. Αἱ αὐταὶ διατυπώσεις κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας καὶ τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου, αἱ αὐταὶ λεπτομέρειαι εἰς τὰς μαγικὰς προφυλάξεις καὶ τὴν τελετήν, ἡ αὐτὴ ἱεραρχικὴ ἀξιολόγησις τῶν προσώπων, τὰ αὐτὰ περιστατικὰ ἄσματα καὶ εὐχαί. Παρηκολούθησα τὰ ἔθιμα ταῦτα εἰς τελεσθέντα ἐν τῇ νήσῳ γάμον, εἶδον τὰς μορφὰς τῆς λαϊκῆς τέχνης εἰς τὴν προῖκα καὶ τὴν ἐνδυμασίαν, καὶ ἤκουσα ᾄδόμενα τὰ ἄσματα ἢ χορευόμενα. Ἰδιαιτέρως ἀξιοπρόσεκτος εἶναι ἡ τοπικὴ ἀμφίεσις τῶν γυναικῶν (*καθημερ' ἡ καὶ κυριακάτ' κη*), ἣτις κατὰ τὸν γάμον ἐμφανίζεται τυπικωτέρα καὶ περισσότερον παραδοσιακὴ (*νυφ' κ' ἀτ' κη*) (χφ., σελ. 347 - 55).

III. Ἐκ τῶν ἄσμάτων τὰ πλεῖστα ἀκούει τις κατὰ τὴν τέλεσιν, τὰ συμπόσια καὶ τοὺς χοροὺς τοῦ γάμου. Ἐκ τούτων τὰ μᾶλλον ἐπικρατοῦντα εἶναι τὰ ἱστορικὰ καὶ τὰ κλέφτικα, λεγόμενα τοῦ τραπεζοῦ.²

Σημειῶνω ἐνταῦθα δύο χαρακτηριστικὰ παραλλαγὰς ἄσμάτων, τιμῶντων τοὺς ἥρωας Μᾶρκον Μπότσαρη καὶ Παῦλον Μελᾶν.

Hagiologisches und Kunstgeschichtliches über den hl. Bessarion, den Metropolit von Larissa, εἰς τὰ Byz.-Neugr. Jahrbücher, τόμ. IV, Berlin (1923), σελ. 351 - 400.

¹ Σημειωτέον ὅτι εἰς τὴν ἀπέναντι Στερεάν, κατὰ τὴν κατ' ἔτος τελουμένην πανήγυριν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Ζαβέρδα, προσήρχετο, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔλαφος εἰς θυσίαν. (Βλ. περὶ ὁμοίων παραδόσεων Στ. Π. Κυριακίδου, Θυσία ἐλάφου ἐν νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις, ἐν *Λαογραφία*, τόμ. 6 (1917) σ. 189 κ.έ.). Ἡ ἐπίδρασις τῆς παραδόσεως ταύτης εἶναι ἔνταυθα προφανής· καὶ εἶναι ἐπίσης ἀξιοπρόσεκτος ἡ προσαρμογὴ τοῦ θέματος εἰς τὰς ναυτικὰς συνθήκας τοῦ τόπου.

² Ὅχι μόνον ἡ γεινίσις μετὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ γεγονός ὅτι συνήθως κατέφευγον εἰς τὸ Μεγανῆσι πολεμισταὶ ἐκ τῆς Στερεᾶς, οἵτινες ἐτραγουδοῦσαν τὰ ἠρωϊκὰ ἄσματα, ἐξηγεῖ τὴν διάδοσιν τοῦ εἶδους τούτου τῶν τραγουδιῶν.

1. *Τ' εἶν' τὸ κακὸν ποῦν γένηται στὸ Μεσολόγγι ἀπόξου,
γι' αὐτὸν τὸ Μάρκο Μπότσαρη, τὸ Μάρκο τὸ Σουλιώτη;
Τὸ Μάρκο ἐσκοτώσανε τὸ φοβερὸ τὸν κλέφτη
ἔξήγτα παλάδες πᾶν' μπροστὰ καὶ οἱ Σουλιῶτες πίσω,
καὶ πίσω πάει ἡ Μάρκαινα μαζί με τὸν υἱὸς της,
μετὰ τὰ μαλλάκια ξέπλεα, στίς πλάτες της ριμμένα.
Κι οὐλο τοῦ Μάρκου ἔλεε, κι οὐλο τοῦ Μάρκου λέει.
—«Σηκώσ' ἀπάνου, Μάρκε μου, καλέ μου καπετάνιε,
γιατ' ὁ Μοριὰς ἐτούρκεψε, τὸν πῆραν οἱ Ἀραπάδες!»¹ (χφ., σελ. 390)*
2. *Ἔνα πουλί κελήδησε μέσ' στοῦ Μελά τὸ σπίνι
δὲν ἐκελάηδε σὰν πουλί, μάηδε καὶ σὰν ἀηδόνη,
πάρι ἐκελάηδε κ' ἔλεε ἀνθρωπινὴ λαλίτσα.
—«Παῦλο Μελά λαβώσανε μέσ' στὴ Μακεδονία,
γλυκὸ πού' ναι τὸ λάβωμα, φαρμάκι' ναι τὸ βόλι».
—«Παιδιά μου, μὴ μ' ἀφήκετε στὸν ἔρημο τὸν τόπο,
γιατ' εἶναι φίδια καὶ μετὰ τῶν', θεριά καὶ μετὰ πατοῦνε
μόν' πάρτε με καὶ σύρτε με μέσ' στὰ χωριά τὸ Ἀθήνας,
καὶ φκειάστε μου τὸ μνημα μου πλατὸν γὰ μετὰ χωρᾶη
κι ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξιὸ ἀφήστε παραθύρι
γὰ μπαινοβγαίνουν τὰ πουλιά, τῆς ἀνοιξῆς τ' ἀηδόνια,
τὰ χελιδόνια γὰ ῥχουνηται, τὴν ἀνοιξῆ γὰ φέρουνη.»² (χφ., σελ. 387)*

Ἄπαντοῦν ἐπίσης καὶ παραλογαὶ ἐν τῇ νήσῳ, αὗται ὅμως ἔχουν ἐκπέσει κατὰ μέγα μέρος εἰς πεζὴν διήγησιν, ἥτις διανθίζεται ἐκ τῶν ἀπομενοντων ἐπιπέδων ἐν τῇ μνήμῃ στίχων. Ὅπου οἱ στίχοι διατηροῦνται ἐν συνοχῇ, τὸ ποίημα συντέμνεται καταφανῶς.

*Ὅσο εἶν' τὸ ὕψος τ' οὐρανοῦ κ' ἡ θάλασσα τοῦ βάθου,
τόσο διασίδι διάζεται ἡ Πάλλω σὴν ἀυλὴ της
τὸ διάζεται, ξεδιάζεται τρία ἡμερονύχια.
Ὁ γιὸς τοῦ Κόντε πέρασε καβάλλα σὶ ἄλογό του.*

¹ Ἡ παραλλαγή αὕτη εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν συντομίαν της, ἂν καὶ συμφύρει τὸν θρήνον τῆς Μάρκαινας μετὰ τοὺς λόγους τοῦ Νότη Μπότσαρη ἄλλων παραλλαγῶν.

² Σχετικῶς ἰδιότυπος παραλλαγή ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τὸν θάνατον τοῦ Παύλου Μελά.

—«Γειά σου, χαρά σου, Ράλλιω μου!»—«Καλῶς τὸ γιὸ τοῦ Κόντε!»
 — «Ἐκόμα, Ράλλιω μ', διάζεσαι, κι ἀκόμα καλαμίζεις ;»
 — «Ἐγώ, Κόντε μ', κι ἂν διάζωμαι, ἐγὼ κι ἂν καλαμίζω,
 σ' ἔχω ζωγραφισμένονε σὴ γούγια τοῦ Παννιοῦ μου·
 ὄθεν κι ἂν πᾶς, ὅθε σταιθῆς, σ' ἔχω πάντα στὸ ροῦ μου». (σελ. 491)

Ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ τὰ δίστιχα ἕσματα τῶν ψαράδων, τὰ λεγόμενα τῆς βόας (= βόγας), τὰ ὅποια ἐν Μεγανησίῳ εἶναι κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ μέλος ἀρτιώτερα ἄλλων περιοχῶν. Παραθέτω μερικὰ ἐκ τούτων.

—Περπάτει, καϊκάκι μου, καὶ μὴ μοῦ μένης πίσω,
 ὅσπου νὰ πιάσουμε στεριά γιὰ νὰ σὲ παλαμίσω.

Ρούμελη μὲ τὰ πόρτα σου, Μοριά μὲ τὰ νερά σου,
 καὶ σύ, καημένο Αἶγιο, μὲ τὰ γλυκὰ κρυσά σου.

Τὴν τράτα μου τὴν πούλησα, τὴν ξπαιξα στὸν ἄσσο,
 κι οὔτε φιλή δὲ μοῦ ἔμεινε, φίλο γιὰ νὰ κερᾶσω.

Ντάνταρο καὶ Καρτελάνο,
 τὰ παπούσια δὲν τὰ βγάνω.

Ἡ τράτα μας ἢ κορελοῦ, ἢ μυριοπαλωμένη,
 σ' ὄλον τὸν κόσμο ψάρεψε κι ἀχόρταθ θὰ μένη.

Ἡ τράτα μας ἢ κορελοῦ,
 σήμερα δῶ κι αὔρι' ἄλλοῦ.

Σύμφωνος πρὸς τὸ γενικὸν ἐπτανησιακὸν πνεῦμα εἶναι καὶ ἡ ποιητικὴ σατιρικὴ διάθεσις τῶν Μεγανησιωτῶν, οἵτινες πολλάκις συνθέτουν τὰς γνωστὰς ρίμνας διὰ νὰ διακωμωδήσουν ἢ νὰ διασκεδάσουν μὲ παθήματα τῶν ὁμοχωρίων των.

IV. Τὰ παραμῦθια ἐν τῇ νήσῳ παρουσιάζονται συνήθως ἄρτια, χωρὶς τὰ ἐκ λήθης κενά, μὲ τὴν τυπικὴν πάντοτε εἰσαγωγὴν καὶ τὸν ἐπίλογόν των, καὶ μὲ ἀνάπτυξιν εὐφράνταστον καὶ λογοτεχνικὴν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι διὰ τὴν καταγραφὴν ἑνὸς τῶν παραμυθιῶν τούτων μοῦ ἐχρειάσθησαν ἑπτὰ πλήρεις ὥραι καὶ δύο χωρισταὶ συναντήσεις μὲ τὸν ἀφηγητὴν Νικόλαον Ζαβιτσᾶνον, ἐνώπιον τῶν συγχωριανῶν του, εἰς Σπαρτοχώριον. Τὸ παραμῦθιον μὲ τίτλον «Ὁ Ἄσημης», κατέλαβεν εἰς τὸ τετράδιον τῆς συλλογῆς μου 24 πυκνογραμμένας μεγά-

λου σχήματος σελίδας (371-383 και 399 - 409). Ἡ ἀφήγησίς του ἐγίνετο εἰς συνεχῆ βραδὺν λόγον, οἱ δὲ ἀκροαταὶ τὴν παρηκολούθουν μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος, μὴ ἀπομακρυνόμενοι οὐδ' ὅταν ἐκαλοῦντο διὰ τὸ γεῦμα παρὰ τῶν οἰκείων των.

Πυκνότεται ἐπίσης κυκλοφοροῦν καὶ αἱ εὐτράπελοι διηγήσεις ἢ τὰ περιπαίγματα ἀνθρώπων καὶ χωρίων τῆς περιοχῆς. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀλιεῖς ἀφηγοῦνται ἀνεκδοτικὰς ἱστορίας, αἵτινες πολλάκις ἐνθυμίζουσιν τὰς Μασσαλιωτικὰς.

Ἦτανε ἓνας γέρος, πὸν ἔλεγε ψέματα. Ἐλεγε πὸς εἶδε κάποτε στὴ θάλασσα ἓνα χέλι, πὸν περνοῦσε δυὸ ὄρες, χωρὶς νὰ φανῆ ἀκόμα ἢ οὐρά του. Πετάχτηκε τότες ἓνας ἄλλος καὶ εἶπε. Ὑπάρχει μιὰ γαρίδα στὸν Ὠκεανό, τόσο μεγάλη, πὸν ἀπὸ τὰ μουστάκια της μπορεῖς νὰ κάμης σκοινιά. Μιὰ φορὰ βυθίστηκε ἓνα πλοῖο καὶ ἡ γαρίδα ἄνοιξε τὸ στόμα της καὶ τὸ κατάπιε. Τὰ καζάνια τοῦ βαποριοῦ ὅμως ἦταν ἀναμμένα καὶ τὴν κάψανε. Ἀναγκάστηκε νὰ ξεράσῃ τὸ βαπόρι σ' ἓνα νησί. Οἱ ἄνθρωποι ἐβγήκανε ἀπὸ μέσα κ' ἐφάγανε τὴ γαρίδα πὸν ἦταν ψημένη! (χφ., σελ. 312).

V. Σημαντικαὶ εἶναι ἐπίσης αἱ περὶ τὴν λαϊκὴν τέχνην τῆς νήσου διαπιστώσεις. Ἡ λαϊκὴ γυναικεία ἐνδυμασία εἶναι ἐκ τῶν συνεπέστερον πρὸς τὴν παράδοσιν διατηρουμένων ἐν Ἑλλάδι, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν νυμφικὴν στολὴν καὶ τὴν ἐπισημοτέραν τῆς Κυριακῆς. Ἡ ὑφαντικὴ, πλεκτικὴ καὶ κεντητικὴ διατηροῦνται ἐπίσης ἐν σχετικῇ ἀκμῇ. Ἀκμάζει ὡσαύτως ἐν τῇ νήσῳ ἡ λαϊκὴ ξυλογλυπτικὴ, ἐφαρμοζομένη ἰδίᾳ εἰς τὰς ρόκας, αἵτινες προσφέρονται παρὰ τῶν μνηστήρων εἰς τὰς νεάνιδας διὰ τὸ γνέσιμον τοῦ ξέριου καὶ τοῦ λίνου, καλλιεργουμένου εἰσέτι ἐν τῇ νήσῳ. Ἐκ τῶν ψυχαγωγικῶν ἐκδηλώσεων διεπίστωσα ἐπίδοσιν εἰς τοὺς χοροὺς: μπάλλον, σταυρωτόν, συρτόν καὶ τσάμικον, ἐπίσης ἰκανότητος καὶ πρωτοβουλίαν διὰ παράστασιν λαϊκῶν θεατρικῶν ἔργων.

Ἀνακεφαλαιῶν τ' ἀνωτέρω παρατηρῶ ὅτι ἡ λαϊκὴ ζωὴ ἐν Μεγανησίῳ παρουσιάζει ἔντονον παραδοσιακὴν μορφήν¹, ἡ δὲ ἀποστολή μου θὰ ἠδύνατο νὰ εἶχεν ὀλοκληρωθῆ, ἐὰν διέθετον μηχανήματα: α) κινηματογραφῆσεως σκηνῶν τοῦ τοπικοῦ βίου (μεταφορὰ ὕδατος ὑπὸ τῶν γυναικῶν, εἰκόνες ἐκ τοῦ γάμου, τοῦ χοροῦ, τοῦ ἀλιευτικοῦ βίου, τῆς ἐλαιοκομίας κ. ἄ.) καὶ β) ἠχοληψίας τῶν ῥομάτων, αἵτινα ἀκούονται ἐπάλληλα καὶ με ὀρθὴν ἐκτέλεσιν κατὰ τὰς διασκεδάσεις.

¹ Πρβλ. καὶ τὰς ἐν τῇ ἐφημ. «Τὸ Βῆμα» (17 καὶ 21 Αὐγ. 1958) δημοσιευθεῖσας πρώτας ἐντυπώσεις μου ἐκ Μεγανησίου.